

(Sors)vonalak, párhuzamosok, háromszögek

(Géczi János: *A tenyérjós*)

Nagy előnyben vannak *A tenyérjós* olvasásakor és értelmezésekor, akik ismerik Géczi János alkotói személyiségét, emberi-tudósi szemléletmódját, alkotói módszertanát, életútját, habár a nagyregény nem bennfenteseknek íródott. Újabb előny, ha az olvasónak valós élményei vannak már a '80-as évekből is, hiszen a mű cselekménye mintegy fél évszázadot fog át a közelmúltból. Persze fiatalabb olvasók is értesülhetnek pl. a müncheni olimpián történt mérnyeletről vagy a magyar szent korona hazajuttatásáról, a romániai falurombolásról és egyéb sorsfordító eseményekről, de az ötvenesek-hatvanasok számára teljesebb műélményt jelenthet a regény, hiszen a csupán viszonyításként említett bázisidőpontok, események olyan kontextusokat idézhetnek fel, melyek gazdagon árnyalhatják a megidézett emberi sorsokat, azok szemlélését, s ezekben csak a szerző korosztálya van igazából a birtokában.

Géczi nem a kortörténetre koncentrálna a cselekményszövésben, ezért történelmi hivatkozásait szinte csak felsorolásszerűen helyezi el egy-egy ponton. Távoli rokona ez az eljárás Woolf *Orlandójának*, ahol egy-egy újabb életszakasz (ébredés) fordulóján korszakváltásokra is rácsodálkozhatunk. S noha Woolf hőse több évszázad viszonylatában járja életútját, Géczi hősnőjének élete, így az elmúlt mindössze fél század története is több alapvető fordulatot, próbatételt és konfliktust vonultat fel Európa, Magyarország történelmében és társadalomtörténetében. Szerzőnk a legnagyobb terjedelmet és kritikusi figyelmet a történeti vonatkozások tárgyalásában a tiszta időrendnek körülbelüli felezőpontján elhelyezkedő rendszerváltásnak juttatja, s bár a műben egy orosz származású kívülről fogalmaztat meg erre vonatkozó kíméletlen észrevételeket, nem pusztán a karakterhez konstruált látásmódot jelenít meg ebben, hanem elsősorban saját véleményét.

(S egy még távolabbi Woolf-párhuzam: Géczi egyik főszereplője egyfajta életszakaszhatáron szintén „nemet vált” a történetben. Ezt a motívumot és gondolatsort a mostani elemzés majd csak az identitás-önismeret témakörben hozza újra képbe mint a főbb karakterek vizsgálatának általános problémáját. Érzékelhető viszont, hogy Dénes-Marymari történetével talán még a *Vadnarancsok*-történetek deviancia-tematikájának utórezgéseként, s az akkor is, ma is átpolitizált gender-problematika árnyaltabb megközelítéséhez egyaránt hozzá kíván szólni a szerző.)

Ne szakadjunk el még azonban a *Vadnarancsok*tól mint előzménytől. Géczi pályakezdő íróként a pesthidegkúti pszichiátriai intézet lakóival folytatott mély beszélgetéseket, s legfőképpen az foglalkoztatta, hogy a deviáns viselkedésformák hátterében mekkora szerep jut a biológiai és társadalmi meghatározottságnak. Innen az a markáns érdeklődés, mely megmutatkozik *A tenyérjós* lapjain is. Nem véletlen, hogy a regény főhősnőjének – munkájából adódóan – egyik életszakaszában egy pszichiátriai gondozó (tkp. az OPNI) és annak munkatársai, ápolottjai jelentik a legfontosabb közeget, s hogy aminek Géczi a legnagyobb teret és jelentőséget szánja több főszereplő pszichológus-pszichiáter voltából adódóan szakmai-tudományos vonalon, az éppen a társadalom mint beteggé tevő tényező, s ennek

több apropóból való érintése, körüljárása. Az ominózus intézethez, a szakmai megfigyelésekhez, a pszichoanalitikus munkafolyamatokhoz kötődik a három főszereplő (Judith, Marymari, Karáth doktor) történetének mind szervezesebb egybefonódása is, valamint egy-egy érdekesebb mellékszereplő (pl. Dzsejb) felbukkanása, s néhány anekdotikus eset és figura a korabeli irodalmi életből (pl. a jól azonosítható Gizi), vagy egy szinte csak odavetett, mégis sorsfordítóan tragikus magánéleti esemény (a főszereplő kislányának, Hannának szerencsétlen halála).

Ha az olvasó számára *A tenyérjós* első vagy kezdeti találkozás a Géczi-életművel, a *Vadnarancsok* és az egykori történeti, társadalmi impulzusok élményhiányától függetlenül is komplex és fajsúlyos műélménnyel gazdagodhat, ám az életműbeli együttlátás, egybenlátás terén is deficittel kell számolnia. Vajon hány olvasónak lesz módja összehasonlítani az első Géczi-regény, a *Kezét reá veté, hogy lásson* Szeged-émlékezetét az új regény Szeged-képével, egyetemi éveinek, generációs élményeinek momentumaival? Vajon behívódik-e a szöveggel együtt haladás logikájának megértésébe a *Fegyverengedély*, a *Tiltott ábrázolások könyve* csapongó, sok apróbb tételből montírozó szerkesztéstechnikájának párhuzama? Vajon besorol-e viszonyítási pontként a mű identitás-problematikájának átgondolása – sok más említhető mű mellett – *Viotti Mór Aurél Ágoston* évtizeddel ezelőtt megírt *négy vagy öt életének története*? Feltűnik-e az olvasónak a humán etológiai érdeklődésű, az Ősi kék beszélgetéseiben Csányi Vilmostal „társtettes” Géczi tudós érintettsége a műben? Megajándékoz-e valakit az extatikus beleélés rokon lehetőségével *Az ima háza* című *Jerusalaim*-esszé Tóra-ölelő fiatalemberét is megidézve a brazil követségen önkívületben doboló, a cajonnal „valósággal szeretkező” zenész megelevenítése a regényben? Ráismer-e az olvasó akár saját élményből, akár több Géczi-szövegből az itt is felbukkanó identitásképző (a helyhez egyé válast szimbolizáló vagy éppen a helyhez kötődő múlttól elszakadást szorgalmazó) városbejárás motívumára?

Spontán alkotásmódra, struktúráképzésre tal az a mesélőmód, amellyel itt szembesülünk. Cselekménygazdagsága ellenére sem igazán dinamikus a tempó; kezdetben sok a szituatív információhiány; impressziós jelleget és késeltetettséget mutat a karakterépítés; időugrások és a szituációtól független grammatikai jelen általánossága rendezik át a kronológiát; az atmoszférateremtést a narrációs technikák váltakozása, az inverz mondat szerkezetek és halmozások gyakorisága, a dikció alkalmi stiláris „kilengései” teszik sajátossá, már-már szinte zavarba ejtővé. Vagyis kell némi türelem az olvasásba lendüléshez és az értő befogadáshoz, ami aztán mégis magától értetődően teremődik meg: megérezzük a sodrás (a sorsfolyam) igazi erejét, és várakozásunk pozitív előjelűvé változik, holott a várhatóság, kiszámíthatóság nem szerepel a regénypoétikai motíváló erők között. Kell valamennyi idő és többletfigyelem, hogy észrevegyük: egyrészt egy pszichoanalitikus jellegű beszélgetéssorozat szituatív logikája és tudati-émlékezeti kapcsolatrendszere modelleződik itt, másrészt annak a természetes haladás-

Juhász Attila

(Tét, 1961): a győri Révai Miklós Gimnázium tanára (magyartanár, kutatótanár), a Magyar Irodalomtörténeti Társaság megyei tagozatának elnöke. Kötetei: *Hidegláz* (versek, 2001), *Zalán-verziók* (monográfia, 2004), *Eszkimószín* (2009, versek), *Nehézfény* (2011, versek), *futópillantás* (2015, versek), *Tenger csend* (versek, 2017), *Szabó Béla fotóművésszel*, *Lassú nézés* (kritikák, tanulmányok, 2020).

folyamata, ahogyan a valós életben is újabb és újabb összefüggések tárulnak fel a történekek viszonyrendszerében, illetve személyiségünk kiteljesedésében és önmeghatározásunkban. Ez a modellező ábrázolás persze nem spontán alkotásmód révén jön létre, ezért különlegesnek minősül a konstrukció, amely valószínűleg a látzólagos spontaneitás poétikáját is tudatosan kezelte. Csak a megjelentetés információinak birtokában vélhetjük, hogy a korpulens terjedelm elérésén és az alkotáshoz szükséges időszakok természetes széttagolódásán túl ez a sajátos tervezési-építkezési módszertan is erősen igényelte a megalkotásra szánt 6–7 esztendő.

A mű komplexitásához hozzátartozik, hogy a hagyományos cselekmény- és jellemépítés mellett ismeretterjesztő vagy anekdotikus betétek is inzertálódnak a szövegbe, amelyek nemcsak a módszeres retardáció eszközei, hanem teret nyitnak a szerző imponáns tudásanyagának (elvégre értelmiségiek világában mozgunk), valós életanyagának, élményeinek adaptálásához is. Így kerülhet be az összképbe sok minden az entomológiától a városépítészetig, a verstantól a bonobók nemi életéig, az egykori Csütörtök Esti Társaság kislegendáitól a Komócsin-mítosz töredékéig. A külborító szerint *A tenyérvjós*, „filozofikus kalandregény”. Az imént említettek egyik vonatkozást sem erősítik, ugyanakkor alátámasztják azt, hogy Géczy szervesen integrálja élete, tudása és alkotó képzelőereje minden elemét annak érdekében, hogy mondandóját, világképét, illetve létünk komplexitását is árnyaltan, hitelesen szemléltesse. Mozaikszerűen áll össze tehát a nagyregény, ami szinte minden Géczy-szövegre jellemző, akárcsak magára a teljes életműre. Ami pedig mégis hiányérzetet kelthet az információk és szituációk terén (pl. hogy Judit disszidálásának vagy Izraelbe távozásának motivációit, izraeli életszakaszának történéseit nem tárgyalja a nagyregény), az talán majd a készülő folytatásban, az újabb analitikus beszélgetések során teljesíti ki a most megképződő sors-, élet- és kormozait.

Az említett műfaji megjelölést eufemisztikusnak vagy pontatlannak mondhatnánk, mivel valószínűtlen, hogy az olvasó kalandregényként azonosítaná a művet – illetve alaposan át kellene értelmezni ezt a romantikához kötődő terminust. Kétségtelen, hogy van pár epizód, melyek magukban hordozzák a kalandpotenciált, de vagy feltáratlanok maradnak igazi tartalmuk tekintetében (Pápay Győző alias pégyé túszul ejtésének vagy egyéb világjáró, pár utalástöredékre redukált kalandjai; a főszereplő sok veszéllyel fenyegető autótúója Moszkvától Bakuig), vagy kaland helyett inkább fordulatnak, váratlan eseménynek kellene nevezni azokat (pl. Judith találkozása pégyével a Yale-en, találkozása autós erdei próbaútján egy kiismerhetetlen szándékú férfival).

Ami pedig a filozofikus jelleget illeti: bár a cím akár ezt is sugallhatná, a mű nem foglalkozik ezoterikával (az író-szerző objektivitásra törekvő természetűdől), viszont a sorsvizsgálat, sors-elemzés vonala erősen jelen van, ám nem a jövőlátás problematikája kapcsán, hanem – szinkronban a pszichoanalitikus-pszicopatológikus érintettséggel – a múlt, az emlékek feltárásának és összerendezésének írói és szereplői szándéka érint. Úgy tűnik, a hősök és történetük megalkotásával az alkotót leginkább annak bölcselete és lélektani összefüggései foglalkoztatják (az író avatott lélekábrázoló és tudós humánológus is!), hogy miként tudunk viszonyulni múltunk-

hoz, emlékeinkhez, az időhöz, melyek meghatározzák sorsunk alakulását, személyiségünk integritását. Mi a szerepe és aránya az alkalmazkodásnak, a kényszernek választásainkban és viselkedésünkben, mennyire szabadok választásaink? Van-e sors („nincs semmi, aminek ne lenne előtörténete”), van-e mód sikeresen szembefordulnunk a sorssal, hogy identitásunk legféltebb szférái ne sérüljenek? Jobban értjük-e magunkat és a velünk történeteket, ha az emlékek, a múlt feltárásával egybeépül, kirakódik, egészségben-árnyalataiban szemlélhetővé válik sorsunk mozaikja? Elegendő-e, ha az ember önmaga, akár az analízis szakmai avatottjaként kísérli meg az életmozzanatok összefüggés-rendszerének feltárását?

A sorsról, múlttól, emlékezetéről gondolkodás első számú letéteményese – rezonőre – a regényben természetesen Judith, a főszereplő. Az ő sorsát, történetét ismerjük meg a leg részletesebben, az ő megszólalásaiban fordulnak elő legtöbbször az említett kulcsszavak, elsősorban az ő munkája kötődik sorsok tanulmányozásához, s példaértékkel az ő sorsa, sorshoz viszonyulása készítheti leginkább reflektálásra az olvasót. Bejárta a világot, három nagy kultúrkör hatásai alatt formálódott, magánéletében és pályáján is többszörös újrakezdő. Ambivalens módon viszonyul saját múltjához (értené is, szabadulna is tőle), mások tenyerében viszont a múltjukat tanulmányozza, amely szerinte meghatározza a jövőt, de láthatóvá, feltérképezhetővé nem teszi azt. Múltat és sorsokat tanulmányozó pályakezdő pszichológusként Karáth doktor intézetében is, s ez lehet az az előzmény, melyből a jelenben beteljesülő múlttelemzői-jósnői professzionális indíttatás származik. Sokféle hatás éri, elemi hatások is, s míg személyisége ezek által mind jobban árnyalódik, története mégsem fejlődés-regény (ezt metonimikusan a fizikális hanyatlás, öltözködési szokásainak drasztikus egyszerűsödése is alátámasztja). Olyan fatalista, aki védi és éli önállóságát, szabadságát, és van terve a biztonság megoldásokhoz is. Többszörös újrakezdőként inkább a körülmények irányítják, de önszántából áll neki időnként a külső-belső szelektív rendrakásnak. „Élete átjáróház”, de igazából mindig magányos, s elsősorban szakmai kapcsolataiban teljeseedik ki emberileg is. Nem szereti magyarázni döntéseit, választásait, de eljut odáig, hogy nemcsak szupervízort keres a szakmai beszélgetőtársban, hanem abban nélkülözhetetlenné válik számára a bizalmas, szakmabeli barát is, aki egyfajta gyónásos-önfeltáró önsorselemzés apropóján segíti a saját sorsának elemzésében.

Szociológiai, pszichológiai motiváltságában, meg nem nevezetten is jól azonosítható irodalmi kapcsolataiban, a világkultúrákat tanulmányozó érdeklődésében, néhány közvetlen biografikus vonatkozásban Judith hasonlít a megalkotójára. Hogy világszemlélet szempontjából mennyire rokonok vagy azonosak, ahhoz a szerzőt is – aki inkább kérdez és dialektikus módon szemlélte – alaposan meg kéne gyóntatni. Judith-tal in medias res kezdjük a kis dóziszokban adagolt ismerkedést, így az analitika nemcsak szakaszosan visszatérő bázisbeszélgetéseinek módszertanában van jelen, hanem a regény mozaikszerű építkezést mutató szerkesztéstechnikájában is.

A hasonlóságok terén a szereplőtársakat is érdemes bevonni a vizsgálódásba. A szakmai érték és avatottság tekintetében Karáth doktor a legközelebbi rokon, és mentorként is igazi barát. Bármennyire baráti és közvetlen a pszichológus Judith és a pszichológus Marymari viszonya,

megegyező stílusregiszterű – sokszor szlenges – beszédmódjuk mellett is egyelőre inkább felületes lazaságnak tűnik a nexus kettejük között, s ha van személyiségükben valami érdemi hasonlóság, az a folytatásban derülhet ki. A Dzszejb nevű, szintén bonyolult sorsú nőszereplő Judith szerint igazán rokonszenves jelenség, ám deviáns életvitele, gesztusai miatt inkább ellentéte (vonzó ellentéte?) a jósnőnek. Hasonlóképpen kétarcúnak mondható a Lizettával kapcsolatos párhuzam; ő is világgáró és kiváló emberismerő, de érdekvezérelt és racionalista, ami viszont nem emlékeztet Judith-ra.

Marymari figurája abszurd és valóságos egyszerre. Nem azért abszurd, mert transzsnemű, még csak nem is az önkasztráció kétségbeesett, önbüntető gesztusa miatt, hanem mert biológus végzettségű pszichiátriai ápoltból lesz pszichológussá (kettős metamorfózis!). Története, szenvedéstörténete nagyon fontos vonulatot ad hozzá a regény identitásproblematikájához. Sorsról beszélni az ő esetében legalább annyira érdekes, mint önromboló sorsvállalásról és a sorssal szembe fordulásról egyszerre. Új nevének kételeműsége, a két elem eltérő írásmódja is valószínűleg a benne többszörösen manifesztálódó kettősség, ambivalencia szimbóluma. Géczy elfogadóan viszonyul hozzá, de ironizál is vele (pl. amikor a 69-es pőz kapcsán fantáziáltatja az olvasót Marymari és Pégyé egyik dialógusában).

Pégyé neve csak mondatkezdéskor kap nagybetűt, de az író (vagy inkább Judith) következetesen „lepégyézi”. Karáth doktorhoz hasonlóan ő is egyfajta „háromszögelési pont” a történetben, amennyiben Judith egykori szerelme, második gyermekének apja, illetve jóval később Marymari partnere a részéről aszexuális, ám erős kötődésű párkapcsolatban. (Érdemes lenne önállóan tárgyalni, miképp látja és látatja regényében a kortárs párkapcsolati viszonyok változásait Géczy, hiszen a fókuszba kerülő tipikus és rendhagyó eseteken túl is jó néhány precedens értékű viszonyféléseget említ, például a katonafeleségek tömeges és gyors válását az orosz hadsereg kivonulásakor.) Pégyé igazi szerelmi háromszög érintettje is, hiszen Judith már Ajaz partnere, amikor ő – ismét betoppanva a nő életébe – teherbe ejti. Pégyé „levegő típusú” karakter: jön és megy, továbbáll, viszont hivatásában nagyon is együgyű, kötött jellem. Az ambivalencia jegyében a szerző Judith-tal kalandornak, Marymarival beszarinak nevezteti. Kétségtelen, hogy ha kalandregény lenne *A tényérjős*, akkor a katonáskodó és „baltás gyilkossá” avanszáló Ajaz ismerhető kalandjain túl az ő világgáró élete lenne kalandos, de erről is (pl. Karabah-beli túszydőszakáról) keveset tudunk egyelőre. (Pégyében rendhagyó hármasszámisztika is megtestesül: az említett háromszög-szituációkon kívül I. a háromszori szerelmi partnerséget Judith-tal, illetve azt, hogy Algreen és Ajaz mellett a három férfi egyike, akik időszak szeretői a történetben a nőnek.)

A szereplők közül a legszimpatikusabb Karáth doktor, Törp papa lehet, aki termete ellenére is csupa szeretetgesztussal találkozunk. Esendő kiválósága szakmájának, megértő, segítőkész mentor és gondolkodópártnere. Fura külleme és bölcs humanitása őt is kettős jelenségnek mutatja. Kettősséget szimbolizál esetében még, hogy

egy festő gyakori modelljeként valós és teremtetett figura egyszerre. A szerző rokonszenvére utal, hogy az Apáczai-díjas pedagógus-szerkesztő író kiváló pedagógiai érzékkel is felruházta a kis nagy embert.

Géczy az egyéni sorsok eredőit tárgyalva sokat foglalkozik művében a társadalmi eredetű pszichikus problémákkal, devianciával. A pszichiátriai intézet betegei közül többeknél szemlélteti a lelki összeomlást és defektusokat kiváltó társadalmi jelenségeket mint körelőzményt. Típusokat sorol fel Judith ismerősei és paciensei közül az élet minden szférájából, általában is szemléli a legjellemzőbb patológikus élethelyzeteket, és felsorolásaiból kiderül, hogy civilek és katonák, művészek és tudósok, hímneműek és nőneműek egyazon kitettség alanyai, potenciális veszélyeztetettek vagy mániák és betegségek áldozatai (51. fejezet).

A tömeg maga is képbe kerül a tárgyalás során, de sosem pozitív előjellel: a nyitó történeti részben sodródó, tébláboló masszaként tűnik fel, másutt pedig Ajaz az őt és szovjet mivoltát ért támadásokra reagálva karakterizálja nagymonológban (83. fejezet) a demokráciára éretlen, lelki és egzisztenciális kielégületlenségben, konfliktusokban vergődő magyar néplelket, habitust. Úgy tűnik, hogy ez az elemzés igazából őt (a szerzőt) mutatja jósnak, tapasztalatok alapján vélekedő jövőbe látónak, s ösztársadalmi szinten.

A komoly, mélyen elemző, sokirányú gondolatosság mellett a regénynek jellegzetessége az életképekre fókuszálás. Találkozunk allegorikus részletekkel (Judith szintana a hosszú, magányos autótúr során; Ajaz családjának öröklődő álma és annak szimbólumai), olykor pedig kifejezetten lírai elemekkel dúsz elbeszélő dikcióval is (legszebb példái a Yale-időszak meghitt pillanatait, hangulatait teszik költőien érzékletessé). A szerző nemcsak lírikus mivoltát képtelen megtagadni, hanem örök témájaként itt is beleszövi mondandójába a nyelvi valóság szemléltetés, az effektív kifejezhetőség-megjeleníthetőség problematikáját („A dolgok megléte fontosabb, mint a dolgok megnevezése, s így az sem lényeges, hogy a megnevezés által milyen elgondolható dolgok jöhetnek létre a név nélkül létezőről!” – mondja Pégyé a még nem azonosított lágybogarak és elnevezésük kapcsán – I. 270.; „Törp papa kissé elbizonytalanodik, hogy jól kérdez-e. Mintha kontúrtales szavakkal tudná az amúgy is körvonalazatlan fogalmakat elmondani” – I. 339.).

A befejezetlen – tán a folytatás számára is nyitott – regény kapcsán befejezésként arról, hogy Géczy az általánosítás és tipizálás szintjén is érdekes olvasás-módszertani, olvasás-lélektani fejtegetéssel gazdagítja művét (I. 59. és 62. fejezet). A mind teljesebb egyéni olvasat elérésének példázatos szemléltetőjeként, hivatkozással Judith reflektálására *A Mester és Margarita* elolvasásának kapcsán, a szerző arra is ösztönözheti a befogadót, hogy akármennyit tud is egy íróról (Géczy Jánosról) vagy műveiről, érdemes részeiben vagy egészében – egy-egy viszonyítási alapul szolgáló műélménnyel már gazdagabban – újraolvasni, ismétlésekben olvasni egy művet, a (!) művet, illetve bármely alkotást.

(Athaenum Kiadó, 2019)
Juhász Attila